

A KÖZEMLEKEZET ÉPÍTMÉNYEI

GÁBOR MIKLÓS
2014

KÖZEMLEKEZET ÉPÍTMÉNYEI

ELÖLJÁRÓ BESZÉD

(a szerző a maga mentségére)

Minden történésnek oka van. Az ok lehet szükségszerű vagy véletlen, sőt, ami egy szempontból szükségszerű, más megközelítésben lehet véletlen is. Robespierre korai halála történelmileg determinált volt, élettanilag viszont véletlen, hogy a testét elválasztották a fejétől. Lenin viszonylag korán halt meg, de ezt történelmileg nem nevezhetjük szükségszerűnek. Fizikai állapotából viszont szükségszerűen következett elmúlása, annak sajnálatos (és talán szükségszerű) következményeivel együtt.

Aminek nem tudjuk az okát, arra a fejlődés során – a történelem tanulsága szerint – előbb-utóbb rájövünk. Amit sohasem fogunk megérteni, az a csoda. Ebben hiszünk vagy nem. Tercier non datur. Aki hisz a túlvilágban és annak mesterében, nem kételkedhetik egy csodaszerű feltámadásban, hiszen ha az ég ura hat nap alatt meg tudta teremteni szuperbonyolult világunkat, annak nem jelenthet gondot egy „csodálatos” feltámadás előidézése.

Jelen dolgozat születése körül több ok is bábáskodott. Süldőkorú kislányom kezébe került Freud „Álomfejtés” című munkája, és arra kért, hogy jegyezzem fel, miről álmodtam éjjel. Kórházban voltam, reggelente sok időm volt, és az álmok csak hajnalban élnek még viszonylag élesen. Leírtam a következő álmodat. Egy könyvkiadó megrendelt tőlem egy könyvet az emlékművekről, és elkészítéséhez technikai segítséget (számítógépet) ígért. Tudniillik én 75 éves koromig nem barátkoztam meg ezzel az „új” találmánnyal.

Ez lesz a második ok. Lábadozásom alatt mindenre ráértem. Olvasni nem volt türelmem, és itt volt a „fajulva tengés, olcsó időnek hasztalan soka”, amelyet azzal ütöttem agyon, hogy – természetesen baráti segítséggel – elkezdtem ismerkedni a számítógéppel. A két ok összekapcsolódott.

A gép segítségével kezdtem foglalkozni az emlékművekkel, anélkül, hogy az álombeli kiadó egyszer is eszembe jutott volna.

A betegen töltött idő kellemesen telt el. Nem állíthatom, hogy más haszna is volt a munkámnak, erről az olvasó – ha egyáltalán lesz ilyen – könnyen meggyőződhet.

BEVEZETÉS

Minden valamirevaló dolgozat azzal kezdődik, hogy miről nem fog szólni. Meghatározza tárgyát, azaz elhatárolja a valóság – vagy a vélt valóság – többi elemétől. Maga a szó is sok nyelven magában hordja a határ szót. A

magyarban is használatos „definíció” szóban könnyű meghallani valaminek a végét, az orosz „opregyelényie” szintén a „pregyel”-re, a határra utal.

Jelen munkáskámban azokkal az építészeti alkotásokkal foglalkozunk, amelyek nem bírnak használati funkcióval, általában nincs, vagy csak elhanyagolható belső térrel rendelkeznek. Feladatuk valamire emlékeztetni, valami fontosat az emberek tudatába beleégetni. Valószínűleg minden ilyen dolog valamilyen „hasznos” céllal készült, de az idők folyamán átlényegült, emberszabású tartalommal gazdagodott. A sír eredetileg csak közegészségügyi célt szolgált, meggátolandó a bomló test káros kipárolgását, de később gazdag tartalmú, ünnepélyes helyévé vált. A magában álló oszlop irányt mutatott, területhatárt jelölt, és lám, milyen karriert futott be.

A régiektől három tárgykörünkbe tartozó témát örököltünk: a síremléket, az emlékoszlopot és a diadalívet. Ezek az építészet élő szótárában, napjainkban még mindig szerepelnek. A régiek millió és egy építészeti motívumot hagytak ránk. Ezek egy kisebb része vagy az ember méreteiből adódik (lépcső), vagy a környezeti hatások kényszerítik ki (ferde tető, vagy csepegtető vízzor), amit minden értelmes kőműves alkalmaz egy külső párkány kialakításánál.

A hagyomány nagyobb, fontosabb része ma már csak formai jellegű. Ezek használata a kor – műszakilag és társadalmilag vagy egyenesen politikailag – által meghatározott stiláris kérdés, de nem független az építkezés helyszínétől (rendelkezésre álló építőanyag, technika, pénz és klimatikus viszonyok). Nem véletlen, hogy a napfényben fürdő francia katedrálisok ablakai kisebbek, mint angliai társaiké. Tárgyunk nem függ a társadalom igényeinek fejlődésétől, és a műszaki lehetőségek is kisebb szerepet játszanak. Általában kisméretű beruházásokról van szó. Hiába javasolta volna Amenhotep, a fáraó építész, hogy sokkal olcsóbb lenne – ha már lenne – a piramist könnyűszerkezettel felépíteni, az uralkodó, aki az örökkévalóságot célozta meg, visszautasította volna a tervet. Így választott tárgyunk sok „zavaró” körülménytől független lévén, viszonylag tisztán tudja bemutatni az építészet sajátos stiláris összefüggéseit.

Mivel az emlékművek szorosabban kapcsolódnak az aktuális politikai-hatalmi viszonyokhoz, sorsuk még a műemlékeknél is vészterhesebb. Az egyiptomiak rendszer-, illetve gyakori dinasztia-váltáskor gyakran kivésték a nemszeretett fáraó nevét, esetleg a fejét is kicserélték. Korunk is bővelkedik hasonlóknak. A párizsi kömmün felrobbantotta a Vendome-oszlopot, a fasiszta Németország eltávolította a modernség miatt is szemet szűrő Rosa Luxemburg-Karl Liebknecht politikailag sem kívánatos emlékművét. Hazánkban a XX. században számtalan emlékmű esett áldozatul az egymást sűrűn követő rendszerváltozásoknak. Erre mindenki tud példát mondani. Ritka és „humánus” megoldás volt a megvetett „átkos” rendszer művészileg figyelemre méltó alkotásainak egy enyhén gúnyosnak elképzelt szoborparkba való összegyűjtése.

OBELISZKEK

A felfelé elegánsan karcsúsodó mini-piramissal finoman koronázott oszlopokat a hozzáértők a nap kultuszához kapcsolják. Herodotosz nevezte el görög szóval őket nyársnak, obeliszknek. Az obeliszkek az egyiptomi építészet tökéletes formai eredményei, mint a piramisok. Sem elvenni, sem hozzáadni nem lehet semmit. Alakjuk „fejlesztése” eleve kudarcra ítélt vállalkozás. Szülőhelyükön, Egyiptomban a templomok pilonja (kapuépítményei) előtt álltak, mint őrt álló katonák. Méretes monolitok: a legnagyobb 20 méter magas és 140 tonnát nyom. Az antik szerzők szerint úgy állították fel ezeket a monstroomokat, az emelőcsigasort, de a leleményességet nem nélkülöző egyiptomiak, hogy a kiválasztott helyre gödröt ástak, a gödröt finom homokkal feltöltötték, az obeliszket a gödör fölé húzták, a homokot kilapátolták, és a monstroom magától belebillent a helyére.

A legtöbb obeliszk már Európa tereit ékesíti. Ezeket zömmel zsákmányolták, vagy később az egyiptomi alkirály adományozta európai kollégáinak. Az obeliszkimportot már i.u. 10-ben, tehát Egyiptom meghódítása után alig 40 évvel megkezdte Augustus császár, majd Néró nagy ütemben folytatta. Mindenesetre azt hihetnők, hogy az obeliszkek a mi mérsékelt éghajlatunkon nőnek, mert csak magában Rómában 14 áll belőlük, köztük a legismertebb a Szent Péter tér oszlopcsarnoka közepén áll, de jutott Párizsba a Concorde-térre is.

Az Egyesült Államok megengedhette volna magának, hogy felvásárolja az összes Egyiptomban maradt obeliszket, mint ahogy darabonként megvásárolt egy komplett egyiptomi templomot, amelyet New York központi múzeumában állítottak ki, de ők a világ legnagyobb obeliszkjét akarták fővárosukban felállítani. Washington díszterére meg is tervezték a 170, méter magas szuperobeliszket, amely a polgárháború miatt – Amerikára nem jellemző módon – lassan, egy fél évszázad alatt észült el, de megelőzte az Eiffel-tornyot és korának legmagasabb építménye volt. Ezt a dicsőséget csak egy pár évig, 1884-től élvezhette, mert nyomában lihegett francia konkurens. (Egy épület magasságának érzékelése viszonylagos fogalom. Az 1960-as években Debrecenben, a pályaudvarral szemben felépült egy hatemeletes épület, és a mellette működő eszpresszót „Toronyház eszpresszó”-nak keresztelték el.)

Nekünk is van egy zsebobeliszkünk. 1946-ban a Szabadság téren felépült a Budapest felszabadulásáért elesett szovjet katonák emlékére egy obeliszk-féle emlékmű, amelyenkből 12 van egy tucatban. Tervezőjét nem ismerem, nevét jogosan fedi a feledés jótékony homálya. Ugyanabban az évben készült, hasonló célzattal a kiváló gellérthegyi Szabadság szobor, amelyet a kor jeles mestere, Kisfaludy Strobl alkotott. A mű a főváros egyik emblémájává vált úgy, mint a parlament sziluettje. Megmaradt a helyén, nem söpörte el a rendszerváltás vihara. Csak az előtte posztoló szovjet katona

vonult ki bajtársaival együtt, de nem a Kijevi Katonai Körzetbe, csak ide, Alberfalvára, a szoborparkba, de szerintem, még oda sem való, annyira primitíven ocsmány.

Szt. Péter tér, Róma
Obelisz

Concorde tér, Párizs
Obelisz

Washington Obelisk, Washington DC

Szovjet hősi emlékmű, Szabadság tér, Budapest

PIRAMISOK

Az izraeliek, és a nagyvilágban szétszóródott leszármazottaik szeretteik sírjára egy-egy kavicsot helyeznek el megemlékezésül, mert sivatagos ősi hazájukban nem teremnek virágok. Minél nagyobb kőhalom gyűlik össze az elhunyt sírján, annál többen tisztelték-szerették. A szomszédos Egyiptomban ugyanez volt a helyzet. A fáraó nem bízta a véletlenre az utókor emlékezetét, maga gondoskodott arról, hogy sírjára nagy halom kő kerüljön. Ezért épültek a piramisok.

A piramis a geometria száraz nyelvén egy olyan négyzet alapú gúla, amelynél a csúcspont vetülete az alap középpontjára esik. Ha oldalai egyenlő oldalú háromszögek, akkor magassága a négyzet oldalának 0,707 szeresével egyenlő. Az egyiptomi piramisok nem ilyenek, magasságuk 0.57 és 0.64 méretet mutat, de ez semmit se von le értékükből. Maga a tökéletesség. Már az ókor is a világ hét csodája közé sorolta, és napjaink embere, aki közömbösen megy el a valóban felhőt karcoló óriási házak mellett, csodálattal adózik nekik. (Adómat én is megfizettem az egyiptomi GDP javára.)

A piramis nem készen, „teljes fegyverzetben” ugrott ki Horusz isten fejéből. Az első, előkelőknek épített sírok lapos csonkagúl-alakú un. masztabák voltak hasonlatosak a nálunk szokásos sírhantokhoz, csak összehasonlíthatatlanul nagyobb méretben. Később egymás tetejére építették őket, így alakult ki a lépcsős piramis (Dzsoszer síremléke Sakkarában.) Olyan piramis is készült, amelyiket az építők túl meredek szögben kezdték, és túl magasra sikeredett volna, így félúton kicsit laposabbra vették az emelkedést, és törtvonalú piramis lett belőle. A legnagyobb és legismertebb három piramis Kairó mellett Gizehben épült i.e. 2200 körül, és építetői görög nevén emlegetjük őket: Kheopsz, Kefren, Mükerosz. Kár, hogy a fővárosi építési hatóság megengedte, hogy ezeket a világraszóló műemlékeket körbefolya a város és csak párszáz négyzetméter sivatagot hagytak körülöttük a fényképező kedvű turisták, és a Műemlékhivatal által legelészni kirendelt tevék számára. A tevék nem találnak legelnivalót, a turisták pedig nem találnak olyan látószöveget, hogy illúzióromboló modern építmények be ne lógnának a képbe.

A fáraók nem csak az utókor emlékezetét akarták biztosítani, hanem arról is gondoskodtak, hogy a túlvilágon minden szükségessel el legyenek látva, ezért használati eszközeiket és kincseiket eltemették magukkal. A PIRAMISTERV építései minden trükköt kitaláltak, hogy a sírkamrák biztonságát garantálják, de a sírablók ügyességén nem tudtak kifogni.

A XX. század elejére csak egy fáraó sírja maradt érintetlen: Tutanhamon sírja. Ezt 1922-ben egy Carter nevű, angol régésznek öltözött „sírrabló” találta meg. A sírrablók zsákmánya előbb-utóbb mindenképpen megjelent az európai/amerikai műgyűjtőknél vagy a nagy múzeumok kiállító termeiben csempészkedés, vásárlás, esetleg ajándékozás útján. A műtárgyak eredeti „illetékességének” államai az értékeket most visszakövetelik. Az európai/amerikai államok – félig-meddig jogosan – arra hivatkoznak, hogy régen a helyi fellahokon kívül csak lord X, vagy Y marquis gyönyörködhetett a műtárgyakban, de most a széles tömegek, köztük lord X lakája is in statu nascendi megtehetik ugyanezt. A Carter által megtalált kincsek már otthon maradtak és Kairóban vannak kiállítva. Én is megnéztem Tutanhamon bútorait, amelyek olyan karcsú lábakkal vannak alátámasztva, mintha nem falábakon, hanem zárt acélszelvényeken állnának. Igaz, a bútorasztalosnak nem kellett jelentős igénybevételre számítani.

A piramisokat a XVIII-XIX. században darabról-darabra felmérték, és főleg Napoleon egyiptomi hadjárata után, amely „kalandra” tudósok és mérnökök is meghívást kaptak, és a rajzokat nagy folio-kötetekben kiadták. Még annak is nyomára bukkantak, hogy a gúlák felülete csiszolt kőlapokkal volt burkolva, és újkorukban fényesen csilloghattak a szikrázó napfényben. Máig is rejtély azonban az építéstechnológia: Hogyan épültek a kerék és a csigasor felfedezése előtt? Hogyan emelték, hogyan illesztették helyükre a soktonnás kődarabokat? A mai vélemények szerint az objektumhoz alacsony hajlásszögű homokrámpát építettek és görgőként használt fa rudakon vonszolták fel a köveket.

De kik dolgoztak az építkezésen? Madách, mint tudjuk, rabszolgákat „alkalmazott” a gigantikus mű felépítésén. Bizonyára ott sorakozott üveges bidermeyer könyvszekrényében a Convesation Lexikon mind a 12 kötete. Ott olvashatott az egyiptomi rabszolgák szomorú sorsáról. A régészet és a politika azóta sokat fejlődött (illetve változott). Napjainkban már feltárták az építkezés felvonulási területét, a munkások szállásait, az élelmiszer raktárakat, sőt még a sörfőző-üzemek alapjai is napvilágra kerültek. A tudomány mai állása szerint az építők szabad parasztok voltak, akiknek a Nílus áradása idején földjükön nem volt semmi dolguk, így szabad idejükben elszegődtek a nagy építkezésre. Ehhez hozzá kell tenni, hogy az egyiptológia a trópusi sisakos gentlemenektől átkerült a hazafias érzelmű helyi tudósok kezébe, akik szerint a fizetett bérmunka intézménye is egyiptomi találmány. Kisebb- nagyobb piramisok még az ie. IV. századig épültek Egyiptomban. A jól eltalált forma később sem ment ki teljesen a divatból. Továbbélését talán a XVIII. század elején alakult, ma is egzisztáló szabadkőműves-mozgalomnak köszönheti. A szabadkőművesek „játékból” rejtőzködő társaság, mint egy komoly felnőttekből álló Pál- utcai gittegyelet. Magukat a bibliai Salamon templom, sőt a piramisok építőitől származtatják.

Dzsószer piramis, Szakkara

Sznofru tört vonalú piramisa

Gizehi piramisok

Ledoux piramisa

Palladio Villa Rotonda, Vicenza

Szimbólumaik között szerepel a piramis képe is. Piramis képet láthatunk a zöldhasú egydolláros bankjegyen is. (Több amerikai elnök szabaddkőműves volt.)

Más. Az 1700-as évek vége felé egy pár építész, megundorodva a rokokóvá komolytalanodott barokk stílustól, más modorban kezdett dolgozni. Gondolataikat nem annyira megvalósult épületekben, inkább tanulmányokban, és főleg lavírozott tusrajzokban fejezték ki. Primer mértani idomú épületeiken, tiszta fehér felületeket látunk. Mellőzték a díszítéseket, nem mondom, hogy a modern építészet előfutárai voltak, de Adolf Loos-sal, aki valóban a modern mozgalom egyik előfutára volt, ők is mondhatták: a díszítés – bűn. Csak a bennszülöttek és a bűnözők díszítik magukat. Ezt a modort képviselte két francia építész: Ledoux (1736-1806) és Boullée (1728-1806), valamint stílusukat követő német Gilly (1772-1800). Ez utóbbi egy gúlaalakú házat tervezett, mind a négy oldalán egy hexastil (hatoszlopos) toszkán, tehát a legegyszerűbb portikusszal, így egy két szimmetriatengellyel bíró épületet kapott. Ezt az építészeti szemtelenséget rajta kívül egyedül Palladio merte megtenni a vicenziai Villa Rotondában.

Ugyancsak 1800 körül George Dance is tervezett is két emlékpiramist Washingtonban. Ezek arányai tudatosan eltérnek a gizehi sztenderdtől.

A gúla, mint épületforma korunkban rendkívül előkelő helyen, a párizsi Louvre udvarán jelent meg. Maga a Louvre ötszáz évig épült. Királyi vadászkastélyként kezdte és most a világ leglátogatottabb múzeumaként funkcionál. Megérdemelt egy hozzá méltó előcsarnokot. A hihetetlenül nehéz feladattal Mitterand elnök Ming Pei amerikai-kínai építészt bízta meg, mindenféle pályázat megkerülésével. Pei egy elegáns húzással a Louvre udvarára egy üvegpiramist tervezett, amely a föld alatt kapcsolódik a kiállítótermekhez. Létezik-e magyar hatóság, amelyik ezt engedélyezte volna? Igaza volt egy tanáromnak, Callmayer Ferencnek, aki azt írta, hogy nem állnának a gizehi piramisok, ha építésük előtt a helybeli Mari (Fatime) nénit megkérdezték volna egy kairói lakossági fórumon. A demokrácia és az építészet viszonya legalább is vitatható fogalom.

DIADALÍVEK

Diadalívek építése, mint sok egyéb – például az írás – az etruszoktól hagyományozódott a rómaiakra. Az etruszok nép vallási ünnepek alkalmából zöld lombokkal feldíszített ácsolt kapuk alatt vonult fel. Rómában a „triumph”, a díszmenet, amúgy római módra, törvényekkel szabályozottan történt, és főleg imperialista tartalommal lett megtöltve. Az imperátor, aki eleinte a hadsereg fővezére volt, a győztes csata után zöld babérmagyalal övezett küldöncöt volt köteles küldeni a szenátusba, amely testület engedélyezte a diadalmenet megtartását, ha:

- a legyőzött ellenséges csapat létszáma 5000 főt meghaladta. (apró csetepatéért nem jár diadalmenet).
- ha a hadvezér már az előzőekben betöltött konzuli méltóságot. (kezdő amatőröket nem ünnepelek.)
- ha a hadvezér csapatait a városfalon kívül tartja. (puccsveszély!)
- a legyőzött ellenség külföldi volt. (polgárháborús győzelemért nem jár díszmenet.)

Az ellenséget bilincsbe verve felvonultatták a Kapitóliumhoz, ahol a polgárok nagy örömeire ünnepélyesen lefejezték őket.

Értelemszerűen a diadalívek csak post festa készültek el, amikor a nagy győzelem feletti öröm már elmúlt. A birodalom minden provinciájában emeltek diadalíveket, de a leghíresebbek a Forum Romanumot ékesítik. Ezek közül is az első, és sok újkori emlékmű mintája a Titus diadalíve, amely tulajdonképpen egy csekély jelentőségű provinciában kitört lázadás leverésének emlékére készült i.u.70-ben. Jelentőségét az adja meg, hogy ott született az a szekta, amely később meghódította a birodalmat, és napjainkban milliárdnyi hívét mondhatja magáénak. Maga az építmény egynyílású kapuépítmény, mérete nem kiemelkedő, 15 méter magas és 13 méter széles. A kapu belső ívét domborművek díszítik, amelyek az akkor lerombolt jeruzsálemi templomból zsákmányolt menóra-gyertyatartót és egyéb kegytárgyakat ábrázolnak. Emiatt a jámbor zsidók még máig sem mennek át az ív alatt. A középkorban a diadalív kapuként funkcionált, és a külső oldalaihoz kerítésfalat húztak, aminek a külső domborművek, ha voltak, áldozatul estek.

Hírességben konkurense, az i.u. 315-ben Constantín császár által építtetett diadalív vetekszik vele. Ez valamivel magasabb és három kapuja van, és valamivel díszesebb is. Ennek is sok követője lesz. Történelmileg úgy kapcsolódik a Titus ívhez, hogy amaz akkor épült amikor a keresztény egyház még csak versenget az éppen központja-vesztett judaizmussal, a mostani császár pedig már államvallássá tette a Jézus-hitet. A Constantín ív felépítése szabálytalanul, a szenátus rosszallásával történt, mert egy polgárháborút, egy társascsászár legyőzését volt megünnepelendő. Ez volt az a csata, amelyben a császárt az álmában megjelenő kereszt segítette győzelemre.

Titus diadalíve, Róma

Constantinus diadalíve, Róma

XIV. Lajos számos győzelmének tiszteletére a Saint Denis, a királyok temetkezési helye felé vezető úton építtetett Párizsnak egy nagy városkaput, amelyet fegyvereket ábrázoló domborművek díszítenek. Tervezője Francois Blondel, akinek neve, mint képkeret-tervező ismert. Ne csodálkozzon az olvasó, hogy eddig névvel, római építészek nevével nem találkozott. Egyetlen egy gyakorló építész neve sem maradt fenn. Az alaposan, írásban dokumentált római történelemben egyáltalán nem szerepelnek építészek, pedig rengeteg iromány megmaradt, ugyan sok csak középkori másolatban. Lehet, a középkori másolóbarátok nem tartották megörökítésre méltónak a mesterek nevét, de az sem zárható ki, hogy az építésztervezők rabszolga státuszúak voltak. Summa summarum, tehetségükön kívül semmit sem tudunk róluk.

Most egy sor diadalív következik, amelyek korban, méretben, stílusban egymástól távol állnak, de előbb véletlenül, később tudatosan egy vonalra vannak felfűzve. Napoleon, immár, mint császár, az Austerlitznél aratott győzelem emlékére a XIX. század elején egy diadalív felépítését rendelte el a Louvre udvarán, az akkor még álló Tuillériák palotája mögött, azzal párhuzamosan, annak tengelyében. Maga a mű, a Carousselle, gyorsan elkészült. Nem érdemelne figyelmet, egyszerűen a római Costantin diadalív másolatáról van szó, de természetesen a díszítő reliefeket modernizálták.

Ugyanekkor egy másik diadalívet is rendelt a Tuillériák kapujától induló, az Eliziuminak nevezett mezőn keresztül vezető, Neullybe menő országút egy kisebb dombjára. A tervezési megbízást egy Chagrine nevű építész kapta meg, Az építkezés elkezdődött. Napoleon megbukott és az utána jövő Bourbonoknak nem volt sürgős a „Nagy Hadsereget” dicsőítő építményt befejezni. Erre csak akkor került sor, amikor a Bourbonok is megbuktak. Ez lett a híres párizsi Diadalív, az Arc de Triomphe. A diadalív a Titus ív példáját követi óriási méretben: 50 méter magas és olyan széles, hogy az oldalain is van egy-egy íves kapu. A diadalívet egy Rude nevű szobrász díszítette a Marseillese-t megjelenítő domborművel, klasszicista modorban, pedig a forradalmi induló Napoleon idejében be volt tiltva. Ugyanez a téma már kész volt korszerűbb, romantikus stílusban, Delacroix által megfestve.

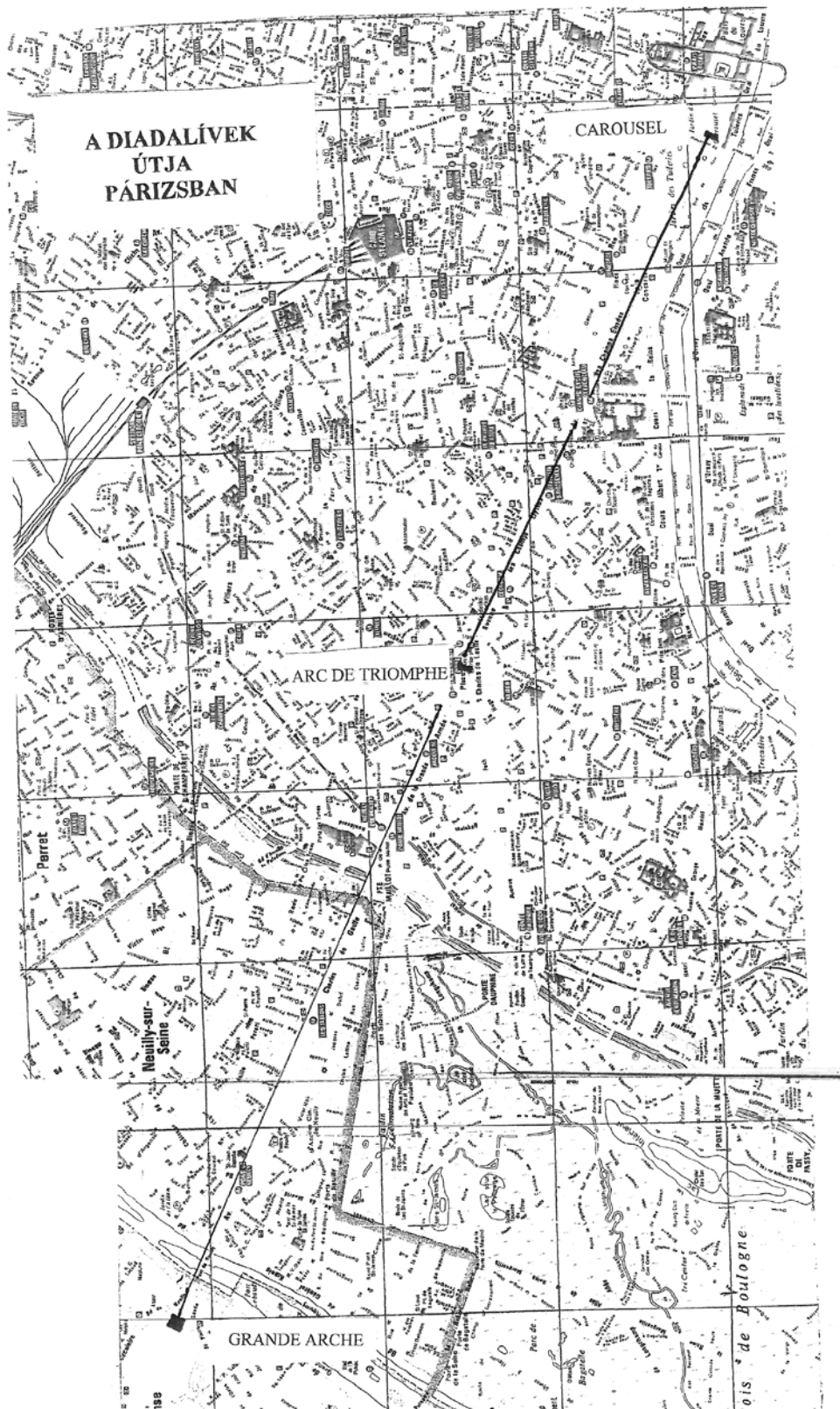
Amikor Napoleon unokaöccse, III. Napoleon uralkodása alatt báró Haussmann vezetésével kegyetlen radikalizmussal, tűzön-vízen, a középkori város házainak százainak-ezreinek bontásán keresztül modernizálták a fővárost, és kialakult az a Párizs, amelyet ma látunk és szeretünk, a Diadalív is sokkal nagyobb hangsúlyt kapott. Egy kör alakú tér közepén találta magát. 12 út fut ma bele, köztük a Champs Elisées, amely az ívet összekapcsolja a város közepével. A majdnem 100 méter széles út tovább folytatódik, egészen egy, már szerep nélkül maradt erődig, a Rond point de la Defence-ig.

Francois Blondel, Saint Denis-i városkapu

Caroussel diadalív

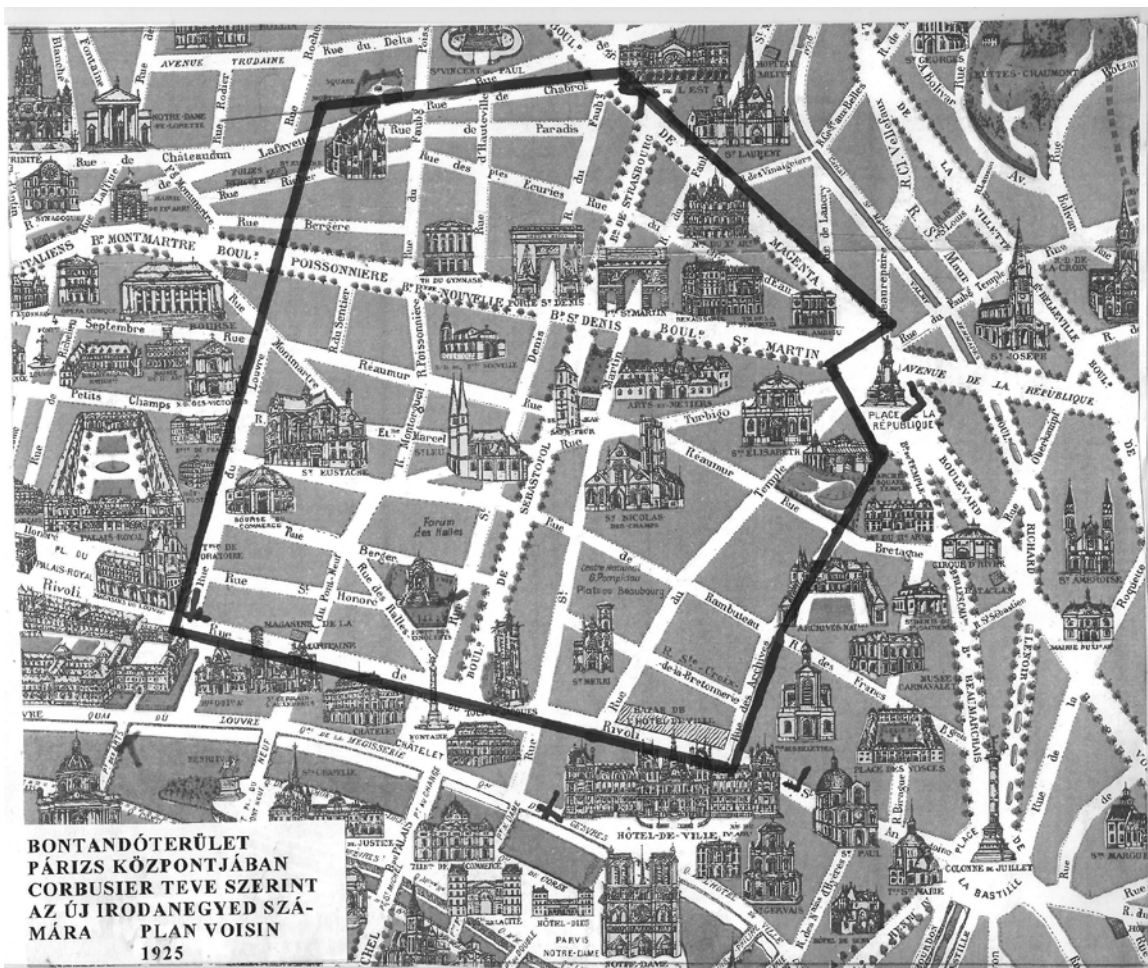

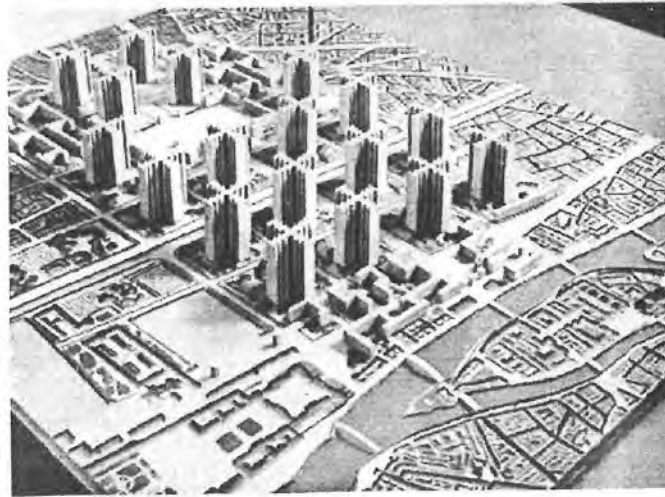
„A” párizsi diadalív

Amikor felmerült az igény, hogy Párizsnak szüksége lenne egy hivatali negyedre, mint amilyen Londonnak is van, Corbusier azt javasolta, hogy a város legzsúfoltabb közepét, a műemlékek, templomok megtartása mellett, bontsák le és a megürült területre szellős, világos cityt hozzanak létre.

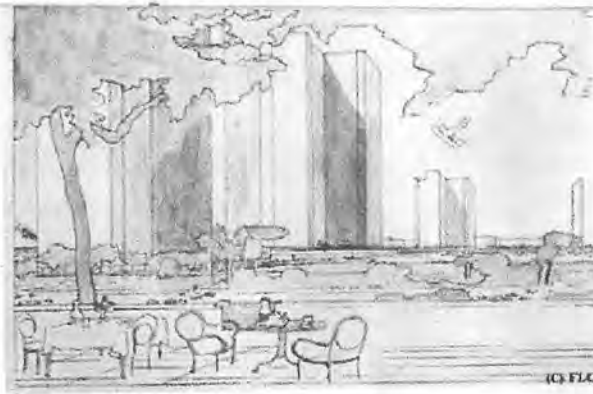
A terv már különös hangsúlyt fektetett a gépkocsi forgalomra, hisz a munkát, egy azóta megszűnt autógyár a „Voisin” finanszírozta. A Voisin nevű terv 25-ben készült, de nem valósult meg.

Egy fél évszázaddal később megváltozott a régi házak értékelése, és napjainkban kincsnek tekintünk, babusgatunk minden régi ócska bódét. (Lásd a pesti zsidónegyed körüli hercehurcát.) Ezért az új üzleti negyed helyét az üres külvárosban, a volt Defence erőd területén jelölték. Ez messze van, de nyílegyenes építészeti kapcsolatban a régi városközponttal. Súlypontjába egy óriási irodaépület került, amely finoman emlékeztet a másik két diadalívré, és a Grande Arche (Nagy Ív) nevet kapta. A pályázaton magyar építész is indult, szintén diadalívszerű megoldással. Ez nagyon kézenfekvő volt, lehet, hogy a pályázati kiírás is utalt erre.

CORBUSIER: A JÖVŐ PÁRIZSI HIVATALI NEGYED

Grande Arche, Defence negyed, Párizs

Hazánkban egy kisváros főutcáján díszileg az egyetlen egy magyarországi diadalív. Tervezője a Párizsban tanult olasz építész, a váci székesegyház nem túl szerencsés kezű építésze, Izidor Canevale, kinek nevéhez fűződik a rosszelmű Neugebaude (Újépület) tervezése is. A lebontott kaszárnya épület a mai Szabadság tér helyén állt. Itt is vannak emlékművek, amelyek közül egyik, de lehet, hogy mindkettő, sokakban rossz emlékeket ébreszt. A klasszikus stílusban elgondolt diadalív Mária Terézia látogatásának tiszteletére épült.

Mária Terézia üdvözlő kapuja, Vác

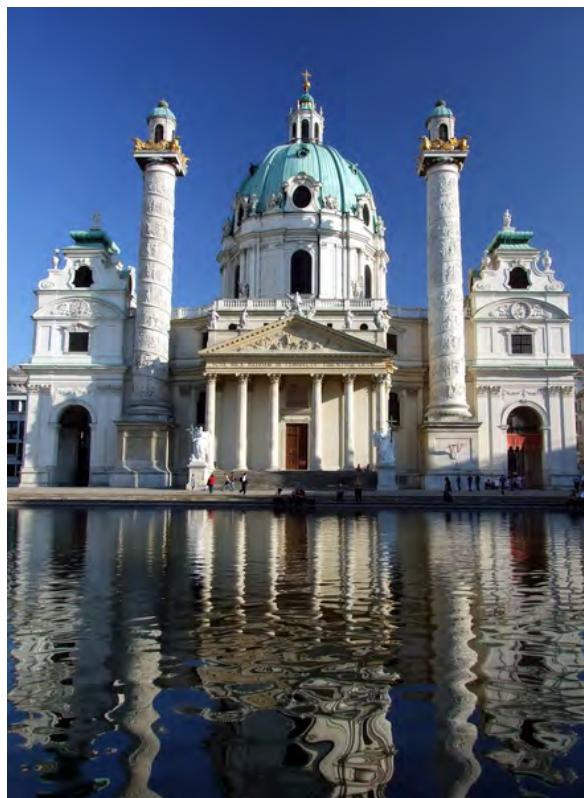
EMLÉKOSZLOPOK

A legnevezetesebb emlékoszlop Rómában készült időszámításunk első évszázadában, és mint annyi római építmény, etalonul szolgált a klasszikus modor híveinek. A 38 méter magas oszlop, Traianusz császár győzedelmes dáciai hadjáratát dicsőítő spirál formában tekeredő domborművekkel van díszítve. A képregény-szerű reliefet, amely az transzszilvániai hadjárat eseményeit filmszerűen mutatja be, a kortársak lenről nem láthatták, a mostani rómaiaknak egy 200 méter hosszú fénykép-kígyón mutatják be. Műszaki szempontból különösen érdekes a légiók utász alakulatainak hídépítő tudománya. Van – bármilyen furcsa – a dombormű-filmnek a mai napig tartó politikai jelentése is. Az elkötelezetten hazafias románok, magukat a dákok leszármazottainak tartják, úgy ahogy egyesek a hun-magyar rokonságot hirdetik. Igaz, ellentétben Romániával, ez az elmélet még nem emelkedett a napi politika szintjére. A dák-román kontinuitás elméletének rengeteg cáfolata van, de ez nem egy építészeti dolgozatba való. Romániában 1939-ben felállították az oszlop másolatát. (Mellesleg Kolozsváron, azaz Cluj-Napokán Romulus és Remus vidáman szívják az anyafarkas bronz csöcsét.)

A Traianus oszlop 3,5 méter átmérőjű, 1,5 méter magas márvány dobokból épült, belsejükből csigalépcsőt vájtak ki. A lapos toszkán „abakusz”-on, egy korláttal elkerített teraszon eredetileg Traianus szobra állt, amelyet egy római pápa, első elődjének, Szent Péternek a szobrára cserélte ki.

Traianusz oszlopa

Károly templom, Bécs

Az oszlop mögött egy kupolás barokk templom áll. Hol nem áll Rómában kupolás barokk templom? Az összkép látványa mindenesetre arra indította Fischer von Erlachot, hogy bécsi Károly temploma elé két, Traianuséra hajazó oszlopot állíttasson. Bécs amúgy is végtelenül szegényes római emlékekben, pedig része volt a birodalomnak.

Napoleon Párizs egyik legszebb, egységes, egy mester által klasszicizáló későbarokk stílusban tervezett terén, a Vendome téren felállítatott egy oszlopot a Traianus-oszlop képére és hasonlatosságára az austerlitz-i győzedelmet megünneplendő. Az oszlopot a csatában zsákmányolt orosz és osztrák ágyúk bronzanyagából öntette. Jaj a legyőzöttek! A monumentumot 1871-ben a kommünárok felrobbantották. Feltehetőleg nem a nagy császárra, hanem unokaöccsére voltak dühösesek.

A Vendome oszlop

... és romjai a párizsi kommün alatt

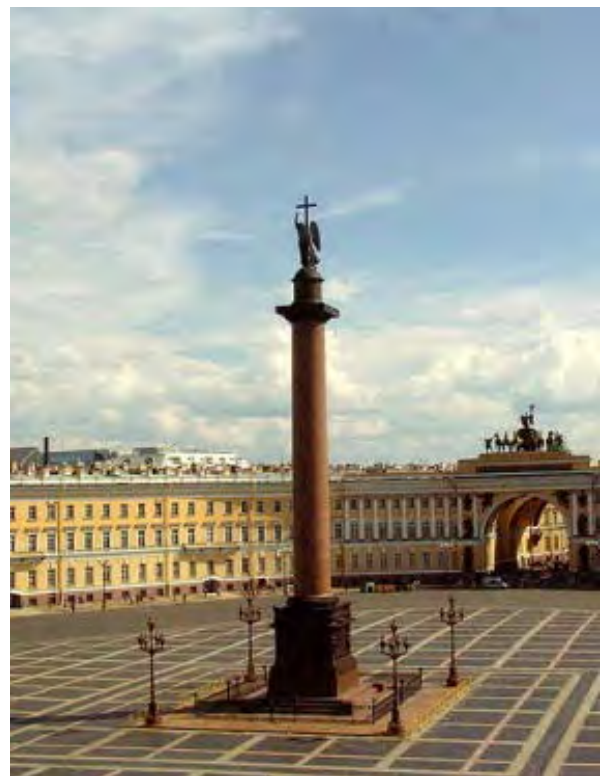
Szent-Pétervár ugyan sohasem tartozott a római birodalomhoz, de a XIX. század elején nagyon színvonalas klasszicista építészetet produkált, főleg olasz és francia mesterek meghívásával. A város legnagyobb szigetének a csúcán, a szintén klasszikus stílusban épült, most tengerészeti múzeumként működő, volt tőzsde épület előtt áll a Rosztrális oszlopnak nevezett, fém hajóorr-imitációkkal ellátott vörös műmárvány oszlop, amely világítótorny feladatát is ellátta. A rosztrum latinul orrot jelent. Az antikvitásban divatos volt a legyőzött ellenséges hadigályák orrdíszét bemutatni. A hajóorrok díszítése egészen a XX. század elejéig divatban maradt.

Híradófelvételen láttam II. Vilmos német császárt tengerésztiszti egyenruhában, díszes jachtjának orrán állva pózolni, pedig nem volt tengerész, de nagyon forszírozta a német hadiflotta fejlesztését, hogy utolérjék az angolokat. Ebben az időben Churchill volt az angol tengerészeti miniszter, aki pedig katona korában a lovasságnál szolgált. Őt jogosan csúfolhatnák lovas tengerésznek. A Rosztrál oszlop aligha nevezhető diadaloszlopnak, mert a fiatal, Nagy Péter által alapított orosz hadiflotta, zömmel csúfosan szerepelt, mind a Krimi (1853-56), mind az 1905-ös japán háborúban.

A Sándor oszlop, a palotatér közepén joggal nevezhető diadaloszlopnak, mert I. Sándor cár uralkodása alatt győzték le az oroszok Napoleon európai hadseregét. Az oszlopot ugyanaz a francia építész tervezte, aki az Izsák Székesegyházat. A 25 méteres oszlop egy darab, az akkor még orosz tartományból, Finnországból származó vörös gránitból lett kifaragva. Mint érdekesség megemlíthető, hogy nincs a talpázatához rögzítve: saját súlyától áll meg.

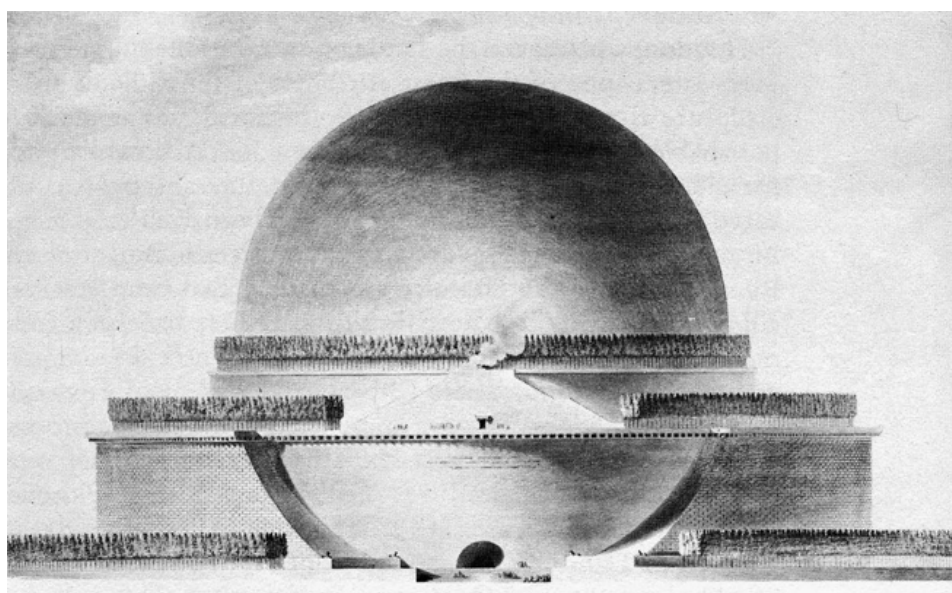
Rosztrál-oszlop, Szentpétervár

Sándor-oszlop, Szentpétervár

EMLÉKMŰVEK

Az első emlékmű, amelyikről megemlékezünk, a XVIII. század végén Franciaországban Newton tiszteletére „épült”. Ebben az időben Voltaire volt a francia elmék ura, aki nem igen tisztelt más emberfiát, de isteníttette Newtont. Maga a tervező, Boullée is így írt: „Fenséges szellem, óriási és mélységes lángész.” Az épület csak tervben maradt ránk, az alkotó sem szánta felépítésre, hiszen a tervezett kupola fesztávolsága körülbelül 100 méter lehetett (azért kb., mert a terven nem szerepel lépték.) Ez duplája lett volna a világrekorder Szent Péter székesegyház kupolájának. A kívülről kupolának látszó félgömb, belülről teljes gömböt alkot. A gomb felső hemiszféráját csillagokat jelképező tölcésrszerű felülvilágítók perforálják.

Boullée, Newton emlékmű

A grandiózus építmény minden felülete sima, egyedüli díszítése az a cipruskoszorú, amely az ókorra utal, ezzel mintegy túlmutat Newtonon. Valóban a régi, és nem olyan régi kornak - két tudósa is van, akinek művét a tudomány ugyan meghaladta, de napjainkban is abszolút használatosak. Az űrhajókat a mérnökök Euklidesz szabályai alapján tervezik, és Newton törvényei alapján lövik fel.

Az I. Világháború előestéjén, a lipcsei csata századik évfordulóján, 1913-ban avatták fel a Népek Csatája emlékművet. (Értelemszerűen, ellentétben, az előzővel, ezt az objektumot láthattam, és nagyon tetszett.) A mű a szecesszió elvei alapján épült vagy 15 évig, tehát elszakadt a klasszikus építészeti motívumoktól, és egy a középkori, a Német-Római birodalom fénykorának képzelt idejére emlékeztető építményt látunk. Az ősi germán elemek nem jelennek meg. Ha a náci időkben készült volna, ez lett volna a leitmotív. Az impozáns belső térben is három méter magas páncélos-pajzsos

lovagok állnak párosával glédában. Az emlékmű 91 méter magas és kilátóként is szolgál.

Népek csatája emlékmű, Lipcse

Viktor Emánuel olyan az olaszoknak, mint nekünk Szent István. Az ő uralkodása alatt, elég későn, a XIX. század közepén jött létre a mai Olaszország, és ülhetett a volt szárd király az olasz trónra. Az emlékmű középpontjában a király lovas szobra áll, amelyet nem Donatelló, és nem is Verocchio, hanem egy másik honfitársuk szoborta. Mögötte egy nehézkes, kollonádnak álcázott remington írógép áll. Mindez az Urb közepét csúfítja 1895 óta.

Ugyanebben az időben határozta el a félig kész Parlamentben ülésző magyar országgyűlés, hogy a millennium megemlékezésére szintén egy monumentális emlékművet építtet, és a mű elkészítésével Zala György ismert szobrászt és az alig-építész Schikedanz Albertet bízta meg, aki eddig különböző építész irodákban tetszetős perspektívákat festegetett. Az első változat nehézkes, román modorban tartott karéjt képzelt el, az amúgy kiválóan eltalált helyre, a kiépülő félben lévő Andrassy út lezárására. A megvalósult munka kiváló, szellős kollonád lett, az oszlopközökben egy- egy szoborral. Zala Györgytől nem volt elvárható, hogy mindegyik király önállóan műalkotás legyen, különben is a figurák gyakran változtatták

helyüket az aktuális széljárás függvényében. A Tanácsköztársaság a Habsburg uralkodókat leszedette, és a magyar huszártábornoki egyenruhában ábrázolt Ferenc Józsefet össze is törték. A Horthy-rendszer a Habsburgokat rehabilitálta, Ferenc Józsefet pedig koronázási palástban ábrázoltatta.

Viktor Emánuel emlékmű, Róma

Millenniumi emlékmű, Budapest

A felszabadulás után a Habsburgokat újra detronizálták és helyükre a kuruc érzelmű rezsim Bethlen Gábort, Thököly Imrét, Rákóczi Ferencet és Kossuth Lajost állította. 2014 végén itt tartunk. Az emlékmű mindenesetre lepipálja olasz konkurensét. A Hősök tere is hatásos, de kár, hogy a harmincas években az itt rendezendő eucharisztikus kongresszus miatt a pázsitot eltakarították és a nagy aszfalt sivatagot még a ritkás köösztások sem tudják másoknak, mint a gördeszkásoknak, elfogadhatóvá tenni.

1919-ben két német kommunista politikust, Rosa Luxemburgot és Karl Liebknechtet, akik magukat is szabadlábbon lévő halálraítélteknek tekintették, a szociáldemokrata kormány agyonlövettette. Ők az első áldozatainak a testvérharcnak, aminek a nevető harmadik, a náci párt volt a haszonélvezője. Ennek köszönheti a világ a nácik 12 éves uralmát, és a II. Világháborút. Emlékükre Ludwig Mies van der Rohe 1926-ban nyerstéglából egy emlékfalat tervezett Berlinben. A nagyon expresszív mű be van horgonyozva korának haladó művészeti irányzataiba, a kubizmusba, a holland Stijl folyóirat körül csoportosuló építészek körébe, és, mint látni fogjuk, kapcsolódik az orosz modernekhez is. Az emlékművet a nácik, természetesen, lerombolták, nem csak tárgya miatt, hanem azért is mert az „elátkozott” művészetet képviselte. Az Októberi Forradalom hatvanadik évfordulójára, 1977-re, javasoltam, hogy az emlékművet rekonstruálják, és állítsák fel a Gellérthegyen. Javaslatom, sajnos, nem valósult meg.

Mies van der Rohe, Rosa Luxemburgot és Karl Liebknecht emlékműve

1927-ben Amerikában, a Dakota államban, a Rushmor-hegy sziklafalában elkezdték a hegy oldalában, magasan, négy elnök, Washington, Jefferson, Theodor Rooseveltt és Lincoln gigantikus méretű, 18 méteres portréit kifaragni. Természetesen a portrécsoportot csak fényképen láttam. Nem tudom, hogy a helyszínen az irdatlanul nagy méretek, hogyan hatnak. Mindenesetre az amerikaiaknak tetszett. A nehéz 30-as évek után, a gazdasági válság, a nagy munkanélküliség, az Óz csodáiból ismert országos homokviharok elmúltával, a Hoover-gát sikeres felépítése után, az amerikaiaknak önbizalmat adott és azt üzenté, hogy nehezen már túl vagyunk. A szoborcsoport 1941-re készült el. Az önbizalom éppen jókor jött.

Amerikai Elnökök emlékhelye,
Rushmor-hegy, Dakota állam

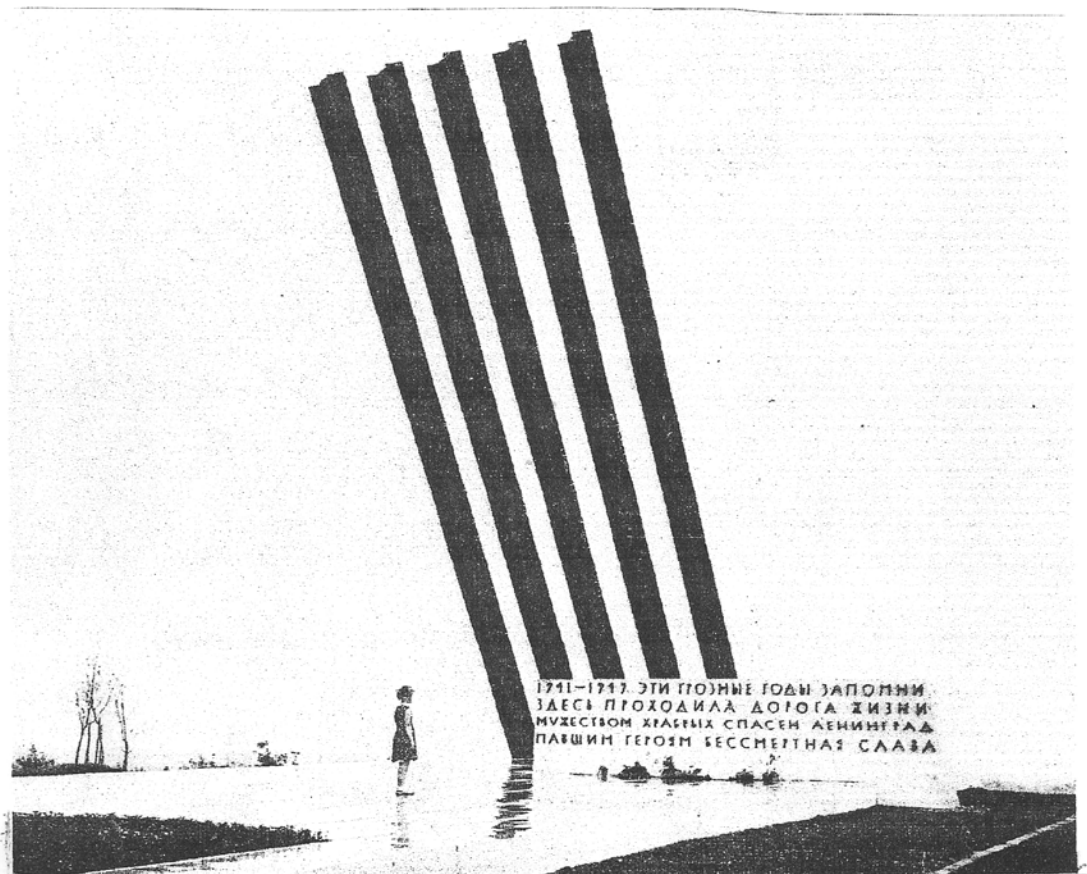

Hatiny emlékhely, Belorusszia

Ha egy faház leég csak a téglából rakott kémény jelzi, hogy ott emberek laktak. Egy belorusz falut a megszálló németek megtorlásképpen felgyújtottak, mint Oradourt és Lidicét. A falu hült helyén, Hatinyban most csak a magányos kémények meredeznek az égre. Az emlékhely olyan hatású, mint a pesti Dunaparton, a Dunába lőtt áldozatok bronzcipőit. A Szovjetunio tele van a Nagy Honvédő Háborúnak elkeresztelt német- orosz háború csatáira és áldozataira emlékeztető műalkotásaival. Ezek jobb esetben sematikus tucatművek, rosszabb esetben akár egy fasiszta német szobrász műhelyéből is kikerülhettek volna, mutans mutandis, az egyenruhák felcserélésével.

Említsünk meg két alkotást, amelyek kiemelkednek a tucatárak közül. Moszkva külvárosában, ott, ameddig a Wehrmacht előőrsei eljutottak, óriás méretű acél háromlábú, szögesdrót drótakadályokat tartó spanyollovasokat állítottak fel. Szögesdrót nincs, de az ember Gullivernek érzi magát az óriások csataterén. Másutt távolra tüzelő ágyúknak megfelelő szögben, egy sor I-acéltartót betonoztak be a földbe.

ÁGYÚK HELYETT I-ACÉL TARTÓK
SZOVJET HÁBORÚS EMLÉKMŰ

A KÖRÜLZÁRT LENINGRÁDDBA CSAK A BEFAGYOTT LADOGA- TÓ JEGÉN
LEHETETT BEJUTNI. AZ OTT ELESettek TISZTELETÉRE KÉSZÜLT AZ
EMLÉKMŰ

A tábla szövege: EMLÉKEZZ A VÉSZTERHES 1941-43 ÉVEKRE
ITT HALADT AZ ÉLET ÚTJA
A BÁTRAK HŐSISSÉGE MENTETTE MEG
LENINGRÁDOT
ŐRÖK DICSŐSÉG AZ ELESettekNEK

MAUZÓLEUMOK

A mauzóleum szó Mauszosz Kis-Ázsiai perzsa kormányzóra utal, akit özvegye egy hellenisztikus „mauzóleumban” temetett el. Az építmény magas lábazatom álló ion körperipteroszon nyugvó sátoztetős épület. A maga idejében a világ (sokszor változó tartalmú) 7 csodája közé számított. A csodaházat a XVII. században felrobbantották, így csak az elpusztíthatlan csoda, a piramis marad ránk a hétből, viszont abból egy féltucatnyi. A Mauzóleumról csak az alapok és néhány szobormaradék tájékoztat, tehát a róla készült rajzok művészeinek szabad keze volt.

Halikarnassoszi mauzóleum

Theodorik síremléke, Ravenna

Ezzel ellentétben, Theodorik gót király (474-526) mauzóleuma megmaradt Ravennában, az akkori Itália központjában. A király, miután meghódította Itáliát, egyesíteni akarta az ariánus hitű gót keresztényeket a katolikus rómaiakkal, de ez nem jött össze neki. Síremléke szintén emeletes, mint Mauszoszé. Lefedését egy 11 méter átmérőjű, egy darabból kifaragott lapos, domború alakú kőlap adja, és alighanem római mesterek munkája. A motívumot, mint echte germán elemet, a nácik sokszor felhasználták. (Amikor egy másik germán fejedelem, a frank Nagy Károly aacheni kápolnájában megcsodáltam a kb. 10 négyzetméteres csiszolt márványlapokat, egy, az építészettörténetben járatos kollégám megmondta, hogy nem a barbár mesterek mesterműve, hanem egy római épületről bontották le.)

Az utolsó mű, amelynek bemutatásával olvasóimat untatom – ha egyáltalán eddig kibírták – a moszkvai Vörös Téren álló Lenin Mauzóleum lesz.

A tér Oroszország, majd a Szovjetunió legfontosabb, emblematis középontja. Elnevezése nem egyértelmű, az orosz „krásznij” szó akár szépet is jelenthet, Egy barátom szerint a legjobb fordítás „Díszter” lenne, de minden nyelvben vörösnek fordítják. Ez a kocsis már elment. A Mauzóleum, mind méretében, mind formájában, mind színében zseniálisan illeszkedik érzékeny környezetéhez.

Vörös tér, Moszkva

Lenin Mauzóleum

Az épület tervét 1924-ben egy Scsuszev nevű, középkorú, rutinos, az eklektikán edződött, befutott építész készítette a legmodernebb irányzatokat értő módon követő modorban. A korban majdnem „kötelező” aszimetriát viszont negligálta. Ismerve a szovjet építészet fejlődését, elképzelni is iszonyatos mi lett volna, ha tíz évvel később tervezik. Az épület már elvesztette eredeti funkcióját. Lenin leszállt a pedesztálról, és a mostani orosz vezetés nem használja ünnepi tribünként.

Remélem, nem bontják el.